

ნაირა ვირსალაძე

ეკონომიკის დოქტორი, ქუთაისის უნივერსიტეტის
და აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასოც. პროფესორი

**წარმოების საზღვრები ეროვნულ ანგარიშთა სისტემაში
და დაუკვირვებადი ეკონომიკის მასშტაბები
მთლიან შიდა პროდუქტში**

საქართველოს
სტატისტიკის
სახელმწიფო
სერვისი

მთლიანი შიდა პროდუქტი ეროვნულ (მშპ) ანგარიშთა სისტემისა და ეკონომიკის ფუნქციონირების შედეგების მთავარი მაკროეკონომიკური მაჩვენებელია. იგი გამოიყენება როგორც ცალკეული ქვეყნების, ისე საერთაშორისო ორგანიზაციების მიერ შედარებების, საზოგადოებრივი შრომის ნაყოფიერების გაანგარიშებისა და ეკონომიკური ეფექტიანობის სხვა მაჩვენებლების დახასიათების მიზნით. მშპ ახასიათებს დროის მოცემულ პერიოდში ქვეყნის რეზიდენტების მიერ წარმოებული ყველა საბოლოო საქონლისა და მომსახურების ღირებულებას. მთლიანი შიდა პროდუქტის მოცულობის სრულად აღრიცხვა სტატისტიკის მნიშვნელოვანი ამოცანაა. მაგრამ იმის გამო, რომ საწარმოო საქმიანობა მოიცავს როგორც ლეგალურ, ასევე არალეგალურ ურთიერთობებს, წარმოებული პროდუქციის ნაწილი პრაქტიკულად მსოფლიოს თითქმის ყველა ქვეყანაში, მეტნაკლები ზომით, აღურიცხავი რჩება. საფუძველი ჩაეყარა ე.წ. სტატისტიკურად დაუკვირვებად ეკონომიკას. საწარმოო საქმიანობისა და ეკონომიკის სწორად შეფასების მიზნით კი მთლიანი შიდა პროდუქტის ოფიციალური წარმოების გარდა მოიცავს ჩრდილოვანი ეკონომიკისა და აკრძალული საქმიანობის შედეგებსაც.

დაუკვირვებადი ეკონომიკის აღრიცხვისა და შეფასების საკითხს ყურადღება მიექცა 1993 წლის ეროვნულ ანგარიშთა სისტემაში. ამ სისტემის მეთოდოლოგიით წარმოების საზღვრებში კანონიერ საქმიანობასთან ერთად ასევე უნდა იყოს ჩართული არაკანონიერი წარმოება, ფარული წარმოება და იატაკქვეშა ეკონომიკა.

ეას-ის მიხედვით უკანონო წარმოებას მიეკუთვნება საქონლისა და მომსახურების წარმოება, რომელთა ფლობა, გაყიდვა და გავრცელება აკრძალულია კანონით (ნარკოტიკების წარმოება და გავრცელება, უკანონო გადაზიდვები კონტრაბანდის სახით), ისეთი მომსახურება როგორცაა პროსტიტუცია და სხვა. უკანონო წარმოებას მიეკუთვნება აგრეთვე ისეთი საწარმოო საქმიანობა, რომელიც კანონით არ არის აკრძალული, მაგრამ ხორციელდება უნებართვოდ, ლიცენზიის გარეშე (არალიცენზირებული ექიმის მიერ სამედიცინო მომსახურების გაწევა, ანტისანიტარულ პირობებში დამზადებული ალკოჰოლური სასმელები, სურსათი, განსაკუთრებით შებოლილი თევზი, ღორი, ძეხვი თუ სხვა).

ფარული და არაფორმალური ეკონომიკა, იგივე ჩრდილოვანი ეკონომიკა, მოიცავს ეკონომიკის იმ ნაწილს,

რომელიც აღურიცხავი რჩება გადასახადებიდან თავის არიდების მიზნით (ასეთებია შინამეურნეობების სექტორის დაურეგისტრირებელი საწარმოები და ისეთი საქმიანობა, რომელიც არ არის მოცული სტატისტიკური დაკვირვებით).

გასული საუკუნის 90-იან წლებში საქართველოს ეკონომიკის ჩრდილოვანი ნაწილი ერთ-ერთი ყველაზე პრობლემატური საკითხი იყო. ერთმანეთში იყო არეული სტატისტიკურად დაუკვირვებადი ეკონომიკა და საგადასახადო თვალსაზრისით დაუბეგრავი ეკონომიკა. საკითხის კვალიფიციურად შესწავლის მიზნით საჭირო შეიქმნა მათი ერთმანეთისაგან გამიჯვნა. ოფიციალური მონაცემებით სტატისტიკურად დაუკვირვებადი წარმოების ხვედრითი წონა საქართველო ეკონომიკის მთლიან გამოშვებაში 1996-2000 წლებში დაახლოებით მესამედზე მეტს შეადგენდა, ხოლო სასტუმროების, რესტორნების და ტრანსპორტის

მიხედვით აღნიშნული მაჩვენებელი 70.0%-ს აღემატება. ამ საკითხზე მსჯელობა ხშირად არაკვალიფიციური იყო და მიმდინარეობდა როგორც სტატისტიკის, ისე მთავრობის უსაგნო კრიტიკა. საჭირო იყო ჩრდილოვანი ეკონომიკის ლეგალიზაცია. ამ მიზნით 1998 -2002 წლებში სამჯერ იქნა დამტკიცებული ჩრდილოვანი ეკონომიკის ლეგალიზაციის პროგრამა, რომელშიც გათვალისწინებული იყო ბევრი სწორი და მნიშვნელოვანი დავალება. სამწუხაროდ მათი რეალიზაცია ვერ მოხერხდა, ვინაიდან ბევრ უწყებას ხელს არ აძლევდა ეკონომიკის ჩრდილიდან ლეგალურ სექტორში გადასვლა. 2001 წლისათვის შემუშავებულ იქნა ეკონომიკის განვითარებისა და სიღარიბის დაძლევის პროგრამა, რასაც ეკონომიკის განვითარებაში მნიშვნელოვანი ცვლილება უნდა შეეტანა. ამ პროგრამით ჩრდილოვანი ეკონომიკის მასშტაბების შემცირების გარკვეული მომენტები გადავიდა სიღარიბის დაძლევის პროგრამაში.

ქვეყანაში სიღარიბის აღმოფხვრის პროგრამა პირველ რიგში მართვის სრულყოფასა და გაუმჯობესებას ითვალისწინებდა. რაც შემდგომში უზრუნველყოფდა მაკროეკონომიკურ სტაბილურობას, საგადასახადო სისტემის სრულყოფას, პრობლემურ რეგიონებში მართლწესრიგის დამყარებას, არსებული ვითარების დარეგულირებას და ხელს შეუწყობდა ჩრდილოვანი ეკონომიკის მკვეთრ შემცირებას. აღნიშნული პროგრამით გათვალისწინებული გარკვეული ნაბიჯები მართლაც გადაიდგა, მაგრამ სიღარიბის დონე და დაუკვირვებადი ეკონომიკის წილი საერთო გამოშვებაში კვლავ მაღალი დარჩა. აღნიშნულზე მიგვანიშნებს დაუკვირვებად ეკონომიკის ამსახველი ოფიციალური სტატისტიკური მასალა. მონაცემთა ანალიზი ცხადყოფს, რომ 1996-2004 წლებში დაუკვირვებადი ეკონომიკის ხვედრითი წილი მთლიან ეკონომიკასთან შედარებით განსაკუთრებით მაღალი იყო სამეწარმეო სექტორში. 2004 წლისათვის დაუკვირვებადი ეკონომიკის ხვედრითი წილი მთლიანი გამოშვების 45,6%-ს შეადგენდა, ხოლო დეკლარირებული გამოშვება - 54,4%-ს. 1996 წელს იგივე მაჩვენებლები შესაბამისად 69,9 პროცენტისა და 30,1 პროცენტის ტოლი იყო (წყარო: საქართველოს ეროვნული ანგარიშები, 1996-2004. თბ., 2005 გვ. 105).

2008 წლისათვის საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის შეფასებით, ქვეყნის ეკონომიკის მთლიან გამოშვებაში დაუკვირვებადი გამოშვების წილი 25 % -ს, ე. ი. თითქმის მეოთხედს აღწევდა. ანუ სხვაგვარად რომ ვთქვათ, 2008 წელს საქართველოს ეკონომიკის მხოლოდ 25 პროცენტი არ იხდიდა გადასახადებს ბიუჯეტის სასარგებლოდ. იმავე პერიოდში დაუკვირვებადი ეკონომიკის მაჩვენებელმა ვაჭრობასა და მომსახურებაში შეადგინა 64,9%, სასტუმროებსა და რესტორნებში- 58,2%, ტრანსპორტზე- 29,1%.

დაუკვირვებადი ეკონომიკის მთლიანი გამოშვება 2005-2011 წლებში ცალკეული ეკონომიკური საქმიანობის სახეების მიხედვით ნაჩვენებია №1 ცხრილში, ხოლო დაუკვირვებადი გამოშვების პროცენტული წილები მთლიან გამოშვებაში ეკონომიკური საქმიანობის სახეების მიხედვით - № 2 ცხრილში.

ცხრილი №1.

დაუკვირვებადი ეკონომიკის გამოშვება (მიმდინარე ფასებში, მლნ. ლარი. 2005-2011 წლები)

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
სოფლის მეურნეობა, ნადირობა, სატყეო მეურნეობა და თევზჭერა	170,4	106.1	71.7	71.3	66.9	71.9	86.3
სამთომომპოვებითი მრეწველობა	29.0	43.6	41.0	27.5	20.6	30.3	32.1
დამამუშავებელი მრეწველობა	722.7	673.7	840.6	900.3	619.3	956.6	1006.1
ელექტროენერჯის, აირისა და წყლის წარმოება და განაწილება	52.2	16.5	16.9	16.4	16.9	18.4	24.5
მშენებლობა	672.3	341.5	251.7	621.2	563.2	780.1	417.4
ვაჭრობა, ავტომობილების, საყოფაცხოვრებო ნაწარმისა და პირადი მოხმარების საგნების რემონტი	1588.2	1865.8	2234.4	2729.0	1534.6	1968.2	2190.0

სასტუმროები და რესტორნები	228.0	266.2	337.3	363.9	373.2	382.6	355.5
ტრანსპორტი	571.8	402.7	572.7	527.7	494.7	633.8	875.1
კავშირგაბმულობა	80.9	69.3	53.8	81.2	88.5	91.9	111.9
საფინანსო საქმიანობა	17.2	21.8	27.3	34.7	34.9	25.4	41.5
ოპერაციები უძრავი ქონებით, იჯარა და მომხმარებლისათვის მომსახურების გაწევა	173.8	285.5	313.3	312.2	162.2	105.6	166.0
განათლება	178.6	191.1	225.3	275.2	319.7	385.3	532.3
ჯანმრთელობის დაცვა და სოციალური დახმარება	353.6	599.3	667.0	319.7	392.2	464.1	556.0
სხვა კომუნალური, სოციალური და პერსონალური მომსახურების გაწევა	444.5	469.7	664.0	778.8	580.1	699.1	936.3
გამოშვება, სულ	5283,2	5352.6	6317.1	7058.9	5267.1	6613.2	7181.8

წყარო: საქართველოს ეროვნული ანგარიშები 2011. სტატისტიკური კრებული, 2013 წ., გვ.121-123

როგორც პრიველი ცხრილიდან ჩანს, 2005-2011 წლებში გამოშვებაში მისი მოცულობა 5283.2 მლნ. ლარიდან გაიზარდა 7181.8 მლნ. ლარამდე, აბსოლუტურმა მატებამ შეადგინა 1898.6 მლნ. ლარი, ხოლო ზრდის ტემპმა - 135.9 %. 2011 წლისათვის ჩრდილოვანი ეკონომიკა კვლავ მაღალი ხვედრითი წილით ხასიათდებოდა კომუნალურ, სოციალურ და პერსონალურ მომსახურებაში (56,3%), ვაჭრობასა და ავტომობილების, საყოფაცხოვრებო ნაწარმისა და პირადი მოხმარების საგნების რემონტში (47,4%), განათლებაში (41.7 %), სასტუმროებსა და რესტორნებში (37.9%), ტრანსპორტში(32.8%) (იხ. ცხრილი 2)

ცხრილი №2.

დაუკვირვებელი გამოშვების წილი საქართველოს ეკონომიკის მოლიან გამოშვებაში (პროცენტებში) 2005-2011 წლებში

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
სოფლის მეურნეობა, ნადირობა, სატყეო მეურნეობა და თევზჭერა	6.6	4.5	3.0	3.0	3.0	3.0	3.0
სამთამაშოებითი მრეწველობა	15.6	15.4	14.5	10.4	8.8	9.9	9.1
დამამუშავებელი მრეწველობა	29.1	22.4	23.9	23.3	17.7	20.4	16.6
ელექტროენერჯის, აირისა და წყლის წარმოება და განაწილება	9.1	2.5	2.3	2.2	2.2	2.1	2.4
მშენებლობა	39.8	16.5	9.4	27.0	23.4	29.7	11.7
ვაჭრობა; ავტომობილების, საყოფაცხოვრებო ნაწარმისა და პირადი მოხმარების საგნების რემონტი	74.0	65.2	65.9	64.9	49.3	49.2	47.4
სასტუმროები და რესტორნები	45.3	55.4	61.0	58.2	58.2	48.6	37.9
ტრანსპორტი	39.4	24.1	30.3	29.1	25.7	26.9	32.8
კავშირგაბმულობა	11.9	9.7	6.8	8.5	9.8	9.8	12.3
საფინანსო საქმიანობა	4.8	4.8	4.6	4.9	4.8	3.3	4.8

ოპერაციები უძრავი ქონებით, იჯარა და მომხმარებლისათვის მომსახურების გაწევა	40.5	44.6	37.2	31.3	18.6	9.2	0.9
განათლება	37.2	30.0	32.9	32.9	34.7	36.3	41.7
ჯანმრთელობის დაცვა და სოციალური დახმარება	54.7	62.9	63.4	24.7	29.4	29.6	33.4
სხვა კომუნალური, სოციალური და პერსონალური მომსახურების გაწევა	72.8	63.8	64.0	63.0	56.9	52.3	56.3
გამოშვება, სულ	30.3	26.1	25.0	24.9	20.0	21.7	19.7

წყარო: საქართველოს ეროვნული ანგარიშები 2011. სტატისტიკური კრებული, 2013 წ., გვ. 124-126

დაუკვირვებელი ეკონომიკის შეფასება საქართველოში ხდება მთლიანი გამოშვების გაანგარიშების ეტაპზე. იგი გამოითვლება საქმიანობის სახეების მიხედვით სტატისტიკური ინფორმაციის არსებულ სტანდარტულ წყაროებში სხვადასხვა მიზეზით მოუცველი საქმიანობის, პროდუქციის, შემოსავლების მოხმარების ან სხვა ეკონომიკური ოპერაციების მოცულობით. მისი შეფასებისათვის გამოიყენება როგორც პირდაპირი კვლევის მეთოდები, ასევე არაპირდაპირი შეფასებები.

ეროვნული ანგარიშების მაკროეკონომიკური მაჩვენებლების, მათ შორის მთლიანი შიდა პროდუქტის შეფასების უმთავრესი მოთხოვნაა გაანგარიშებებში ეკონომიკური საქმიანობის შედეგების სრული მოცულობით გათვალისწინება. ამ მიზნის რეალიზაციის ერთ-ერთი მთავარი პრობლემაა ეკონომიკური საქმიანობის შედეგებში სტატისტიკურ აღრიცხვას დაუქვემდებარებელი ე. წ. “დაუკვირვებელი ეკონომიკური საქმიანობის” ადეკვატური გაზომვა.

ისმის კითხვა: შეიძლება თუ არა ჩრდილოვანი ეკონომიკა მნიშვნელოვნად შემცირდეს, ან საერთოდ აღმოფხვრას? ჩვენი აზრით, შემცირება შესაძლებელია, მაგრამ მისი საერთოდ აღმოფხვრა შეუძლებელი, რადგან ეკონომიკაში ყოველთვის დარჩება რაღაც ისეთი სეგმენტი, რომლის სტატისტიკა არასოდეს იქნება აღრიცხული. ამასთან, ფისკალური თვალსაზრისით, ჩრდილოვანი ეკონომიკის აღმოფხვრა შეუძლებელია, რადგან ყოველთვის იქნება ესა თუ ის ადამიანი ან ფირმა, რომელიც თავის გარკვეულ შემოსავლებს დამალავს, რომ გადასახადი არ გადაიხადოს. ეს საერთო პრობლემაა მთელი მსოფლიოსათვის, მხოლოდ მისი მასშტაბებია განსხვავებული.

ჩვენს ქვეყანაში ჩრდილოვანი ეკონომიკის მასშტაბების მინიმუმამდე შემცირებას საკმაოდ რთული მომენტები ახლავს თან, რომელიც მის სისრულეში მოყვანას შორეულ პერსპექტივაში სწევს, ან სულაც სათუოს ხდის. ერთადერთი გზა ამ ეტაპზე სიღარიბის დაძლევა და საგადასახადო რეფორმა გვესახება.

იმედია, ხელისუფლების მიერ ქვეყანაში სიღარიბის დაძლევის მიზნით გატარდება გარკვეული ღონისძიებები, მოხდება საგადასახადო რეფორმა, რაც მნიშვნელოვან გავლენას მოახდენს ჩრდილოვანი ეკონომიკის მასშტაბების შემცირებაზე, მშპ-ში გაიზრდება მობილიზებული გადასახადების წილი, რაც უშუალოდ აისახება ლეგალური ეკონომიკის განვითარებაზე.